

ДОБРОЧИНСТВО КАО ОБЛИК ВЕЧНОГ ТРАЈАЊА

Јелена Веселинов, *Уздарје њчелињем јайџу: задужбинари Матице српске*, Матица српска 2026

Монографска студија Јелене Веселинов *Уздарје њчелињем јайџу: задужбинари Матице српске*, објављена у издању Матице српске, у оквиру обележавања великог јубилеја институције, доноси важан и преко потребан увид у саму срж историје српске културе. Ауторка теми задужбинарства приступа из позиције личне и професионалне упућености, будући да годинама непосредно води рачуна о Матичиним задужбинама и правним поступцима за повраћај њихове имовине. Та врста свакодневног искуства са архивском грађом и правним процесима тексту дају прецизност, али и једну топлу ноту која читаоца лако уводи у причу о доброчинству. Већ на почетним страницама мото књиге нас подсећа на визионарске речи Христифора Шифмана о народима који озбиљно рачунају са духом времена и који кроз подршку науци и уметности теже вишем савршенству, како материјалном, тако и духовном. Овакви искази непогрешиво сажимају оно што је најбитније када говоримо о задужбинама. Књига је уобличена прегледно, започиње уводним текстом „Традиција задужбинарства у Матици српској”, преко пажљиве обраде појединачних задужбина и судбина њихових оснивача, па све до списка илустрација са фотографијама и корисним регистрима. Ауторка на тај начин обликује садржај који је и визуелно и текстуално изузетно пријемчив јер књига превазилази академске оквире, нуди занимљиво и инспиративно штиво за оне који се први пут сусрећу са овом темом, док искусним истраживачима и упућеној јавности доноси потпуно нове увиде. Посебна вредност оваквог истраживања налази се и у чињеници да су задужбине, одмах после оснивања Матице српске, биле главни ослонац и кључни услов за њен опстанак, чиме се племенити чин даривања потврђује као темељ нашег трајања.

У уводном тексту ауторка даје исцрпан историјски пресек задужбинарства. Изнети подаци јасно показују да је кроз историју Матице српске било далеко више изазовних него мирних деценија. Анализирајући тежак положај и судбину задужбина током Првог и Другог светског рата, као и у другим ратним периодима, Јелена Веселинов истовремено осветљава дуготрајне правне поступке и напоре појединаца који су се борили да се ова имовина кроз поступак реституције коначно врати Матици српској. И док та борба за повраћај имовине и даље траје, ауторка кроз ову публикацију наставља да ради на подједнако битном пољу, на очувању успомене на велике добротворе и на истицању суштинског значаја њихових дарова за нашу културу. Тако нешто не изненађује, имајући у виду претходни научни рад ауторке, која је упућеност у ову тему пока-

зала запаженом књигом *Задужбине у српском праву: историјски контекст и савремени изазови*. Нова књига о задужбинама, дакле, представља природан наставак и круну вишегодишњих истраживања. Језгро ове књиге чине пажљиво реконструисане биографије чак 61 задужбинара и детаљни прикази 68 задужбина, које су у тексту поређане хронолошки, односно по времену оснивања. Кроз такве приче јасно се прати развој српског грађанског друштва, у чији је вредносни систем било дубоко уткано задужбинарство као део друштвене одговорности. Иако су се поједини аутори делимично бавили овом тематиком у контексту ширих историјских прегледа Матице српске (Ж. Милисавац, Љ. Лотић, П. Малетин, Д. Попов, Н. Дошлић и други), ово је прва књига у нашој култури која је у потпуности посвећена искључиво задужбинарима најстарије српске књижевне, културне и научне институције.

Посебан квалитет ове књиге лежи у њеној намери да прикаже сву ширину задужбинарске мисије, која је повезивала различите просторе на којима је живео српски народ. Пажљивим мапирањем завичајних веза ауторка јасно прецизира да су задужбинари својим пореклом репрезентовали изузетно велику географску разноликост. Кроз хронолошки приказ Јелена Веселинов систематично и живописно представља задужбине Саве Текелије из Арада, Јована Нака из Комлуша, Константина Хаци Ристића из Чајнича, као и Петра Костића и Атанасија Гереског из Черевиха. Своје место у овој књизи заузимају и Симо Ђорђевић из Старог Бечеја, Гедон Геца Дунђерски, као и Новак и Соса Голубски из Сентомаша, Петар Коњовић из Пожеге, Гавро Романовић, те Васо и Саранфила Јагзовић из Осијека. Даљи преглед обухвата задужбине Милоша Димитријевића и Марије Гавански из Старе Кањиже, Милоша Миланковића из Даља, кнеза Александра Карађорђевића из Тополе, као и Милоша Бокшана, Михајла Пупина из Идвора, те Павла и Јулијане из Турије. Напоре са њима документован је и велики допринос задужбинара из Новог Сада, попут Софије Пасковић, Ђорђа Недељковића, Марије Трандафил и других. Приказ ових, али и многих других задужбинара потврђује тезу о укореењености мисије Матице српске у свим српским крајевима.

Књига Јелене Веселинов има нарочиту документарну вредност захваљујући темељном теренском и истраживачком раду. Напуштајући оквире теоријског приступа, ауторка је лично пронашла и фотографисала трагове постојања задужбинара о којима пише. Она је фотографисала гробна места, па и састављала сломљене надгробне плоче на гробљима, лоцирала и фотографисала куће и здања задужбинара. Поред великог броја тих објеката данас свакодневно пролазимо, често без свести да је реч о здањима са великом историјском везом са Матицом српском. Управо ту се налази један од важнијих квалитета ове монографије, материјална баштина је преведена у научно утемељен простор колективног памћења. Додатну вредност дају и квалитетни визуелни елементи. Истра-

живачи имају ретку прилику да на једном месту виде портрете задужбичара које су израдили велики уметници попут Уроша Предића, Јована Поповића, Аксентија Мародића, Стевана Тодоровића, Марка Мурата, Новака Радонића и других.

Као упечатљив пример за ову прилику издвојићемо причу о Задужбини Михајла Пупина. Његова аутобиографија *Од ђацињака до научењака*, објављена 1923. године у Њујорку, за коју је добио и Пулицерову награду, постала је повод за оснивање Задужбине Михајла Пупина. Ауторка подсећа да је 1928. године Матица српска Пупину упутила молбу за одобрење да се ово дело преведе на српски језик и да га Матица српска објави, што је Пупин прихватио, при чему је и сам учествовао у редиговању превода који је сачинио Милан Јевтић, али и финансијски подржао објављивање књиге. Јелена Веселинов наводи и део писма Михајла Пупина Матици српској: „Не само да пристајем, него и желим, да се тај превод изда под покровитељством Матице српске, и да приход од продаје те књиге иде Матици српској, која га може употребити за сврхе које се њој учине најцелисходније”. Матица српска је донела одлуку да од остварених средстава оснује задужбину са његовим именом, чији је циљ био усмерен на објављивање биографија знаменитих личности из нашег народа, што је, како ауторка прецизира, формално усвојено 1947. године. Иако од ових средстава није објављена ниједна биографија, ауторка показује да је Пупинов дух и данас жив кроз Пупинову награду Матице српске, која се и данас додељује. Откривањем детаља о великанима наше науке и културе потврђује се значај овакве монографије за разумевање целокупне националне културе. То све показује да се ауторка у припреми ове књиге ослонила на изузетно обимну и богату архивску грађу. Велики део коришћених извора чува се у Рукописном одељењу Матице српске, а ова специфична архивска грађа која се односи на задужбине и добротворе сада је први пут истражена и презентована на систематичан и темељан начин.

Монографија *Узгарје ђчелињем јачиу: задужбичари Матице српске* Јелене Веселинов представља леп пример како се истраживачка прецизност и стручно правно знање могу спојити са поштовањем према прошлости једне институције. Кроз приче о људима који су оно што имају поверили Матици српској ауторка је подсетила научну и ширу јавност на то да је добротворство део духа грађанског друштва. Објављена у оквиру великог јубилеја два века постојања наше најстарије културне и научне институције, ова књига долази као дуг и захвалност онима који су омогућили њено трајање. Ауторка у овој књизи, као и у претходној, на прави начин показује да је овде реч о изучавању феномена који је добро укореењен у ономе што се дефинише као „унутрашња потреба човека за давањем доприноса у друштву у којем живи”. Тако се ова тема доводи у непосредну везу са самим концептом добра и појмом добротвора, односно

са „даровањем за душу” и чистом хришћанском потребом враћања дуга „Богу и народу”. Ова књига, заснована на вишегодишњем прегалаштву, остаје као споменик задужбинарима Матице српске, док је ауторка, приказивањем племенитих напора појединаца, приложила научно уздар-је свима онима који су кроз векове даривали за душу свога народа.

Др Милена Ж. КУЛИЋ
Стручни сарадник
Матица српска, Нови Сад
Одељење за књижевност и језик
milnakulic1@gmail.com

ЈОВАН ДЕЛИЋ – СВЕДОК ЈЕДНОГ ВРЕМЕНА

Милош Јевтић, *Досићи немоћуће: разговори са Јованом Делићем*, Архив Војводине, Нови Сад 2025

Књига *Досићи немоћуће: разговори са Јованом Делићем* прати живот и деловање академика Јована Делића. Саставни је део Јевтићеве колекције интервјуа са знаменитим културним посленицима под називом „Одговори”, и објављена је као двеста тридесет осма у низу. Разговори са академиком Делићем вођени су 2023–2024, између осталог и поводом обележавања неколико јубилеја: педесетпетогодишњице књижевног рада, четврт века на месту главног уредника *Зборника Матице српске за књижевност и језик* и седамдесетпетогодишњице „широког и разноврсног животног пута”. У години у којој је објављена књига, 2025, аутор Милош Јевтић, новинар и културни посленик, обележио је јубилеј – педесет година колекције „Одговори”. Стога књига разговора двојице „разговорција” најављује садржај прожет личним и професионалним искуством, лишен „хормоналних плима”, сигуран и одмерен, садржај усмерен ка трајању и досезању немогућег из којег свако може нешто корисно научити.

Јевтићева књига *Досићи немоћуће* састоји се из неколико формално различитих целина: међусобне преписке „разговорција”, систематичног прегледа професионалних достигнућа академика Делића, са којима је јавност упозната или се може релативно једноставно упознати, разговора са Делићем о личном односу према животним токовима и књижевном раду – наставном и научном, фото-албума који верификује или проширује дотадашњи разговор и разговора о свеприсутним и актуелним темама о свету у којем се траје.

Обимом највећа и читалачкој јавности најпријемчивија је целина о личном односу академика Делића према животним токовима и књи-